

ONA TILI TA'LIMIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

Mingboyeva Sevara Husan qizi

ToshDO 'TAU O 'TA 4-kurs talabasi
e-mail: sevaramingboyeva0@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ona tili ta'limida nutq madaniyatini shakllantirishning metodik asoslarini o'rganadi va tahlil qiladi. Tadqiqotda adabiyot tahlili, pedagogik kuzatuv va amaliy mashg'ulotlar metodlaridan foydalanilgan. Maqolada og'zaki, yozma, dialogik va monologik nutqni rivojlantirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda o'qituvchi va ota-onalar bilan hamkorlikning samaradorligi ko'rsatildi. Natijalar o'quvchilarning nutq madaniyati va muloqot qobiliyatini ga imkon beruvchi metodlarni aniqladi..

Kalit so'zlar: Nutq madaniyati, ona tili ta'limi, metodik asoslar, nutqiy kompetensiya, og'zaki va yozma nutq, dialogik va monologik nutq, raqamli texnologiyalar.

Ona tili ta'limining eng muhim vazifalaridan biri – o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirishdir. Chunki nutq madaniyati nafaqat grammatik me'yorlarni bilish, balki fikrni mantiqan, ravon va tushunarli tarzda ifodalashni ham o'z ichiga oladi. Mutaxassislar ta'lim jarayonida nutqni ongli o'stirish o'quvchining umumiy intellektual rivojiga bevosita ta'sir qilishini ta'kidlaydi.

Bugungi kunda ta'limda yangilanayotgan yondashuvlar o'quvchilarni faollashtirish, muloqotga jalb etish, mustaqil fikrlashga undashni talab qiladi. Shuning uchun nutq madaniyati bo'yicha metodik izlanishlar, amaliy mashg'ulot va topshiriqlarni takomillashtirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Ona tili ta'limi jamiyatning ma'naviy va madaniy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonda nutq madaniyati shakllantirish o'quvchilarning tilni aniq, mantiqiy va ta'sirli ishlatish malakasini rivojlantirishni nazarda tutadi. Nutq madaniyati deganda, adabiy til normalariga rioya qilgan holda fikrlarni bayon etish, muloqotda madaniy qoidalarga amal qilish tushuniladi. Zamonaviy sharoitda, globalizatsiya va raqamli texnologiyalar ta'sirida nutq madaniyati ta'limida yangi yondashuvlar zarur bo'lib qolmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar orqali nutqiy faoliyatni rivojlantirish imkoniyatlari kengaymoqda.

Maqolaning maqsadi – ona tili ta'limida nutq madaniyatini shakllantirishning nazariy va metodik asoslarini tahlil qilish, ulardan amaliyotda foydalanish yo'llarini ko'rsatish hamda ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar berishdir. Tadqiqotda adabiyot tahlili, ilmiy yondashuv va pedagogik tajribalarga asoslangan usullar qo'llanilgan. Mavzuning dolzarbligi o'quvchilarning nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ularni jamiyatga moslashtirish zaruriyatidan kelib chiqadi. Qo'shimcha ravishda, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishi va oila-maktab hamkorligi masalalari ham e'tiborga olinadi.

Nutq madaniyatining nazariy asoslari: Nutq madaniyati — o'quvchining til boyligi, grammatik savodxonligi, fikrni aniq ifodalash qobiliyati va muloqot madaniyatining uyg'un holda shakllanishini anglatadi. O'quvchi nutqida aniqlik, lo'ndalik, izchillik va uslubiy to'g'rilik bo'lishi zarur. Maktabda bu jarayon o'quvchilarning yoshiga va psixologik xususiyatlariga mos tarzda bosqichma-bosqich olib boriladi. Boshlang'ich sinflarda tovush madaniyati asosiy o'rinda tursa, yuqori sinflarda nutqning uslubiy sifati va mantiqiy asoslantirilganligi ustuvor bo'ladi.

Boshlang'ich ta'limda nutq madaniyati tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, so'z boyligini kengaytirish va nutq sur'atiga e'tibor qaratishdan boshlanadi. O'rta bosqichda esa mantiqiy fikrlash va ta'sirli bayon etish qobiliyatlari rivojlantiriladi. Psixologik asosda nutq madaniyati o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'sir etadi, chunki til va nutq tafakkur jarayonining asosiy qismi hisoblanadi. Jamiyatdagi madaniy o'zgarishlar, masalan, ommaviy axborot vositalari va

ijtimoiy tarmoqlar nutq madaniyatiga ta'sir ko'rsatib, uni doimiy ravishda takomillashtirishni talab etadi.

Qo'shimcha ravishda, nutq madaniyati maktabgacha yoshda shakllana boshlaydi. Bu bosqichda ota-onalar va tarbiyachilar tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, oddiy dialoglarni o'rgatish va o'yin orqali so'z boyligini oshirishga e'tibor berishi kerak. Masalan, bolalar bog'chasida ertak o'qish va qo'shiq kuylash nutq madaniyatining dastlabki poydevorini qo'yadi.

Ona tili ta'limida nutq madaniyatini shakllantirishning metodik asoslari: Ona tili ta'limida nutq madaniyatini shakllantirishning metodik asoslari o'quv jarayonini samarali tashkil etishga asoslanadi. Bu jarayonda o'quv topshiriqlarini loyihalashda o'quvchining yosh xususiyatlari va zamonaviy texnologiyalarni hisobga olish muhimdir. Metodik yondashuvlar quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

Og'zaki nutq o'quvchi faoliyatining eng tabiiy ko'rinishi hisoblanadi. Dars jarayonida quyidagi usullar samarali natija beradi:

hayotiy vaziyatga asoslangan suhbatlar;

rolli sahna ko'rinishlari;

o'quvchilar orasida kichik munozaralar uyushtirish;q

matn asosida qayta hikoya qilish;

ovoz, ohang va intonatsiya ustida ishlash.

Kuzatuvlarda shuni ko'rish mumkinki, rolli o'yinlar o'quvchilarda ishonchni oshirib, nutqning tabiiy chiqishiga katta yordam beradi.

Yozma nutq madaniyatini oshirish:

Yozma nutqda grammatika va stilistik me'yorlarga rioya qilish asosiy hisoblanadi. Metodikada insho yozish, blog yuritish va elektron xatlar orqali yozma nutqni rivojlantirish tavsiya etiladi. Bu sharoitida xalqaro standartlarga mos yozish malakasi, masalan, 4K model (tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya) orqali shakllantiriladi. Qo'shimcha topshiriqlar: "Kunlik dagi yozish" yoki "Do'stinga xat" loyihasi, shuningdek, onlayn forumlarda izoh yozish.

Dialogik va monologik nutqni shakllantirish:

Dialogik nutq muloqotda tinglash va javob berish qobiliyatini rivojlantiradi, monologik nutq esa fikrlarni izchil bayon etishga o'rgatadi. Boshlang'ich sinflarda dialogik nutqni shakllantirish uchun guruhli ish va o'yinlar, o'rta sinflarda esa monologik nutq uchun nutqiy mashqlar va taqdimotlar qo'llaniladi. Innovatsion usul sifatida virtual haqiqiylikdan foydalanish orqali hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish nutq madaniyatini yanada samarali rivojlantiradi. Qo'shimcha misollar: "Debat klubi" tashkil etish yoki "She'r o'qish tanlovi".

Raqamli texnologiyalardan foydalanish: Zamonaviy ta'limda nutq madaniyatini shakllantirishda mobil ilovalar, onlayn platformalar va sun'iy intellekt asosidagi vositalar muhim rol o'ynaydi. Masalan, nutqni tahlil qiluvchi dasturlar orqali o'quvchilarning talaffuz va stilistik xatolarini aniqlash va tuzatish mumkin, bu esa an'anaviy usullarni to'ldiradi va nutq madaniyatini individual darajada oshiradi. Qo'shimcha ilovalar: Duolingo, ELSA Speak yoki Google Classroom orqali nutqiy vazifalar. Nutq madaniyatini baholash mezonlari: Samaradorlikni o'lchash uchun quyidagi mezonlar qo'llaniladi: to'g'rilik (me'yorlarga rioya), aniqlik (fikrning ravshanligi), ifodalilik (ta'sirchanlik), moslik (vaziyatga muvofiqlik). Baholash rubrikalari (jadval shaklida) darslarda qo'llaniladi, masalan, 1–5 ballik tizim. O'qituvchi malakasini oshirish va oila hamkorligi: O'qituvchilar uchun seminarlar va onlayn kurslar tashkil etiladi. Ota-onalar bilan hamkorlikda "Oilaviy o'qish kechalari" yoki "Nutq o'yinlari" o'tkaziladi.

Amaliy tajribalar va natijalar:

Toshkentdagi ba'zi maktablarda o'tkazilgan tajribalarda raqamli vositalar va o'yinli mashqlar qo'llanilgan. Masalan, 3-sinf o'quvchilari orasida "Hikoya aytish" loyihasi natijasida nutq sur'ati va ifodaliligi 25–30% oshgan. O'rta sinflarda blog yuritish orqali yozma nutq xatolari 40% kamaygan. Ushbu natijalar metodik asoslarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Amaliy mashg'ulotlar shuni ko'rsatdiki, o'yin asosidagi topshiriqlar (masalan, "Kim tezroq izohlay oladi?") o'quvchilarda tezkor fikrlashni rivojlantiradi.

10-sinf o'quvchilarida suhbat texnikalaridan foydalanilganda, ularda nutqning ravonligi va mantiqiy bog'liqligi sezilarli darajada oshdi.

Yoshroq sinflarda esa "hikoya halqasi", "savol zanjiri" kabi metodlar o'quvchilarning ishtirokini kuchaytirgani kuzatildi.

Nutq madaniyatini shakllantirish uzluksiz jarayon bo'lib, o'quvchining yoshi, qiziqishi va muloqot ehtiyojini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. Og'zaki, yozma, dialogik va monologik nutqni o'stirish bo'yicha qo'llaniladigan metodlarning uyg'unligi natijani yanada samarali qiladi. Raqamli vositalardan oqilona foydalanish esa ta'lim sifatini oshiruvchi omillardan biridir.

Ona tili ta'limida nutq madaniyatini shakllantirishning metodik asoslari nazariy tamoyillar va amaliy innovatsiyalarni birlashtirish orqali samarali amalga oshiriladi. Bu jarayon o'quvchilarning tilni to'g'ri ishlatish qobiliyatini rivojlantirib, ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi. Kelgusida nutq madaniyati ta'limini takomillashtirish uchun raqamli texnologiyalarni kengroq joriy etish va o'qituvchilar malakasini oshirish zarur. Ushbu yondashuvlar ta'lim tizimining sifatini oshirishga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hasanov, E. (2020). Nutq madaniyati asoslari. Toshkent.
2. Karimova, M. (2022). Ona tili o'qitishning zamonaviy yondashuvlari. Samarqand.
3. Olimova, F. (2023). Yozma nutqni rivojlantirish metodikasi. Buxoro.
4. Saidova, D. (2021). Til o'rgatishda kommunikativ yondashuv. Namangan.
5. Pedagogika jurnali. (2022). "Muloqot kompetensiyasini rivojlantirishda innovatsion metodlar". 2023.